

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL MAS DE SA PALOMERA, A TAVERTET

Presentació

L'excavació del mas de Sa Palomera s'inscriu dins el projecte d'investigació "Reorganització de l'hàbitat a l'edat mitjana a la Catalunya central dels segles X al XVII". La primera campanya d'excavacions arqueològiques del mas de Sa Palomera del terme de Tavertet es va portar a terme del dia 19 al 31 d'agost de 1996. I la segona dels dies 18 d'agost a l'1 de setembre de 1997.

La direcció anà a càrrec d'Assumpta Serra i Clota i els que hi varen participar eren alumnes i ex-alumnes d'Història Medieval de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona.

Anàlisi de les estructures

El mas de Sa Palomera està format per cinc estances. Dues d'elles formaven un rectangle inicial i construït d'una sola tirada. D'aquest mateix moment pertany una tercera estança, que correspondria a la part forana, però amb un tancat vegetal. Era un espai que podia tenir molts usos. A l'estiu i primavera s'hi podia cuinar i també podia estar destinat als animals de corral. (Vegeu el dibuix de la planta)

El primer rectangle té una extensió exterior de 8 x 4 m. La part habitable està formada per dues estances A: de 3,5 x 3,5 m

i B: de 2,8 x 3 m interiors. La primera habitació, al sector A, en un primer temps estava destinada a les persones. Foc a terra i un banc, que podia ser utilitzat tant per seure com per dormir. A la paret sud s'hi va fer una finestra que tant servia per controlar l'exterior com per a sortida de fum. Les seves mides són de 30 cm d'ample per 20 cm d'alt. Així mateix, a la paret est, la que comparteix amb el sector D, s'hi ha fet un forat de 10 x 12 cm que igualment té les mateixes funcions que la finestra.

L'estructura de l'altra habitació (B) és semblant a l'anterior, tot i que en una primera etapa era un recinte destinat als animals. A partir del segle XII, moment en que s'amplià el mas, aquesta part passà a ser ocupada per les persones que a partir de llavors s'amplià, amb el foc a terra i el banc. Però no té cap tipus d'obertures. A la part est, a la paret de separació amb l'habitació A, sota la balma i sobre el banc hi ha un armariet de 30 x 30 cm, amb una profunditat de 25 cm. Aquest armariet està format per un buit de la paret de tal manera que és inclòs en la mateixa estructura.

El sector C igualment ha sofert una transformació. Les seves dimensions interiors s'adapten a la irregularitat del terreny i són de 2,5 x 2,7 a 3,3 m, amb una paret d'amplada de 70 cm. Les parets que tanquen el sector mantenen un nivell de conservació molt diferenciat. Mentre que la que parteix de la balma i tanca per la part oest es manté ben constituïda fins a una alçada d'entre un metre i mig a un metre, de la perpendicular a ella i que segueix la mateixa línia que l'exterior dels sectors A i B solament en queden els fonaments. En aquesta última paret es pot observar el sòcol així com una alçada de tres filades de pedres en què queda de manifest l'excel·lent construcció de la cantonada. Entre la paret oest i la part de la dita cantonada hi ha la possible porta d'un metre de llum. El nivell del terra no presenta un desnivell remarcable.

És de notar la rassa que tot i aprofitar part del terreny natural s'amplià i es definí segons els interessos de cada moment. En un

Les estances A i B,
la part habitable de
la casa de Sa Palomera
Foto: Assumpta Serra

primer moment, al segle XI i part del XII era utilitzada com a base de sosteniment d'un tancat natural. A partir de l'ampliació del segle XII, aquesta estança passarà a ser usada com a estable, moment en què es cobrirà i aquesta rasa passarà a tenir la funció de desguàs dels fems dels animals.

El sector D, construït en una etapa posterior, és format per la paret ja existent del sector A i la continuació de la balma, i es tancà amb la construcció de dues noves parets. Mentre la paret est s'ha mantingut, tot i el seu mal estat de conservació, la paret sud estava destrossada en la part interior, el que evidencia les dues formes constructives. Les seves mides de l'interior són: 4 x 3,80 m i presenta un quadrat força regular i l'estança més gran.

La porta és molt ample, d'1,35 m de llum. En aquest sector també s'hi va construir un altre forat que donava a l'exterior, a una altura d'un metre sobre la pedra natural, que en aquest sector arriba a un desnivell d'uns 60 cm. Així, en aquesta habitació hi havien dos forats, un que comunicava amb l'habitació A i l'altre amb l'exterior. Aquest forat seria un punt de ventilació, molt coherent si tenim en compte que era un rebost. En aquest sector crida molt l'atenció el gran desnivell que presenta el terra natural ja que en la part nord deixa molt poc espai entre aquest i el sostre, també natural, de la balma. El que és segur que mai varen tenir la intenció d'anivellar-lo. En aquesta part i en la paret oest s'aprofiten les pedres naturals per aplanar-les de tal forma que es presenten com a pedrissos per a sostenir-hi objectes. Si aquí s'hi afegeix el tipus d'atuells que presenta la ceràmica que s'ha localitzat en aquesta part, sobretot d'atuells de guardar, per exemple oli, es pot considerar que aquest espai estava reservat al rebost. De fet, a nivell documental, es pot constatar que en aquesta època apareix aquest espai amb més freqüència.

L'estructura del sector F consta d'una estança aïllada, irregular, recolzada a la roca on hi ha una petita balma. Està formada per una paret la qual en la seva part central és paral·lela a la roca i continua per cada costat formant angle en el cantó est i arrodonida a la part oest. A la part est és on segurament hi hauria la porta. El seu estat de conservació és bastant deficient, tot i que la

part més conservada arriba a un metre de paret. La part interior té una llargada de fins a sis metres i la profunditat és variable, ja que s'adapta al terreny natural, oscil·lant entre 2,8 m a la part central i 1,5 en els laterals. A la part central, la balma cobreix uns 80 cm la part més ampla i l'alçada era d'un màxim de 1,5 metres. L'alçada total podia tenir 2 m en tant que a la part superior i a sota les lloses que encara es mantenen s'han descobert uns forats que podien ser per a les bigues.

Forma constructiva

El mas de Sa Palomera és el que presenta una forma constructiva més antiga del grup de masos que s'han localitzat en aquesta zona del Collsacabra. La seva cronologia es pot situar al segle XI. Consta d'un rectangle de 17,5 x 4 m, destinat a habitatge per a les persones dividit en tres estances. A uns 11,5 m es troba un altre recinte destinat als animals. Les seves dimensions són 6 x 2,5 m.

Les parets

En general es pot considerar que la seva forma constructiva és la de la doble paret reomplerta al mig. Les amplades de les parets solen variar entre 60 cm a 70 cm, segons si és interior o exterior. Del mas de Sa Palomera es poden distingir diversos tipus constructius de les parets. La paret del rectangle inicial, la paret de la part oest del sector C, la paret est del sector D i la paret del sector F. Al mateix temps s'observa una forma constructiva diferent entre la part interior i l'exterior del rectangle dels sectors A i B. (Vegeu la fotografia)

En comparació, la forma constructiva de les parets dels sectors C, D i F presenten un

El sector C, part exterior que s'adaptà a cort d'animals.

Foto: Assumpta Serra

parament menys elaborat, sobretot a les parets de la part sud les quals fins i tot s'han derruït parcialment en el procés de degradació temporal. En canvi, les dues parets transversals s'han mantingut gràcies a estar recolzades a la balma natural que fa de paret nord al llarg de tot el mas.

· La paret exterior del rectangle es troba molt desgastada pel pas del temps, cosa que ha desfigurat la tipologia de la construcció inicial. El material és constituït per pedres del país sense polir. Les dimensions de les pedres presenten un predomini de paral·lelepípedes rectangulars força plans: 7 x 15, 5 x 12 o 10 x 15 cm. Al mateix temps també se n'utilitzen d'altres sense formes definides. Tot i l'anarquia en la forma de la paret es tendeix a fer filades i trencar juntes per tal de buscar l'equilibri. És de remarcar que, atesa la diferent forma de les pedres, cal perfilar la tècnica constructiva per fer la paret.

· Cal distingir la gran diferència en la construcció de la paret exterior amb la de la cantonada. Aquesta es fa amb pedres de dimensions més grans, algunes de remarcables que arriben a fer 10 x 50 o 15 x 40 cm. Són pedres paral·lelepípedes regulars i acaben de forma polida en l'angle a la part exterior. La distribució en filades i trencant juntes és molt més remarcable. En algunes ocasions, per falcar s'alternen les pedres posades verticalment. El mas és fet amb paret seca.

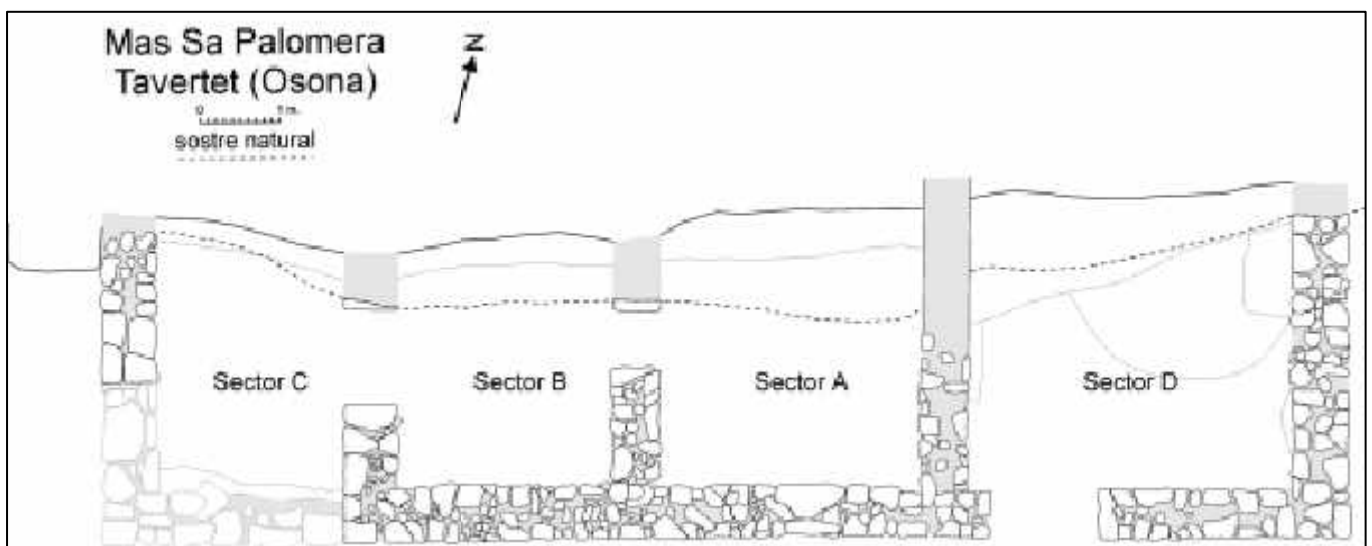
· A la part interior la forma constructiva presenta una unitat i una gran solidesa. Les pedres, tot i que sembla que siguin sense

tallar i no ser regulars, estan molt ben ajustades i segueixen uns nivells. Aquestes filades presenten una uniformitat segons la part en què es troben. En la part inferior, les pedres són totes de grans dimensions, fins a tres filades. Aquesta disposició ve donada per tal de reforçar els fonaments i es repeteix a una alçada de 1 m on tornen a aparèixer filades formades per pedres de majors dimensions. Aquesta disposició es mantingué fins a arribar a la coberta, el que indica que es construeix amb solidesa per poder aguantar la coberta, una coberta molt pesada a base de lloses..

A les filades alternen les pedres de grans dimensions amb d'altres de més reduïdes i també unes són col·locades horitzontalment a la paret i d'altres transversals de tal forma que lliguen les dues cares. Algunes de les seves dimensions són: 30 x 20 cm, 35 x 15 cm i la cara que es veu de les transversals és de 10 x 15 cm. Les cantonades estan molt ben lligades formant angles ben definits i tant la part interior com l'exterior són molt rectes, com si haguessin utilitzat la plomada.

Les portes

Dues de les habitacions es comuniquen entre elles per una porta i amb la tercera per un forat. La porta forana és d'una gran amplada, té uns 120 cm, i presenta molt bona construcció a partir de pedres grans posades de forma transversal amb alternança de filades constituïdes a partir de la col·locació de dues o tres pedres de menor grandària. S'alternen filades de dues grans pedres planes com lloses amb una de transversal que lliga la filada, així com

alguna de transversal a la porta que la lliga amb la paret. Totes aquestes pedres presenten una uniformitat en les mides, essent la mida predominant en l'alçada, d'uns 15 cm, i l'amplada pot ser de 70 cm per a les que estan col·locades paral·lelament a la porta, o de 35 cm les que formen la filada entre dues. Certament és una filigrana de construcció.

A la part de sota hi ha el forat per a la polleuera per tal d'aguantar els ferros de la porta. Aquest forat fa 12 x 10 cm. A uns 60 cm s'ha fet l'altre forat per al tronc que tanca la porta. Aquest forat, en haver de tancar aquesta porta que fa 120 cm, és molt llarg, de tal manera que necessita tota l'amplada de la paret. Aquest segon forat fa 12 x 12 cm.

Els fonaments o sòcol

Totes les estances del mas estan recolzades sobre pedra natural. A sobre d'aquesta, al llarg dels 17 m, s'hi ha construït un sòcol format per grans pedres planes de 30 cm de profunditat, 60 cm de llarg i 12 o 13 de gruix. Sol haver-hi tres filades. En els 11,5 m que formen el primer rectangle se'n comptabilitzen unes 10.

És notable com aquest sòcol fa de fonaments i justifica, juntament amb el recolzament de la roca del fons de la balma, la verticalitat de la paret. Té una alçada entre 30 o 40 cm, arribant a sobresortir uns 30 cm fins a on arrenca la paret de la casa.

La coberta

Tota la casa es recolza en la seva part nord amb la balma que li fa de paret i una part de sostre. De la forma de la coberta no se'n coneix cap indici que pugui mostrar com era, però utilitzant la comparació amb alguns indrets de la mateixa zona on encara s'ha conservat i amb Vilosiu, estudiat per M. Riu, sembla que es resolia amb un embigat que s'aguantava amb la part superior de la balma i el mur paral·lel, inclinat cap a la façana i cobert amb un enllosat de peces fines de pedra calcària i amb una capa d'argila al mig que actuava d'impermeabilitzant.

A nivell documental també està constatat l'embigat. En un document del segle XII es concreta que per a una coberta fa falta la biga major i cinc cabirons per a la resta del suport. Cal tenir present, però, que les mides d'aquest embigat eren superiors a les que ara

s'utilitzen; un cabiró era el tronc d'un arbre. En aquest cas, l'embigat estaria recolzat en la part superior de la balma. El que no s'ha pogut esbrinar és l'altura total de les parets ja que la paret est del sector A arriba fins a 1,60 m. Si tota la construcció tingués aquesta altura seria possible que hi hagués un altell, però solament sobre la balma, atès que no es trobà molt d'enderroc ni tampoc cap senyal d'una escala. Per tant, solament és una hipòtesi. (Vegeu la fotografia) En aquest jaciment no es varen trobar restes de teules.

Les obertures

A partir de la neteja superficial que s'hi portà a terme durant la campanya de prospeccions, a la part de la paret de fora aparegueren dos forats, un a la part de la paret longitudinal i un altre a la transversal, que comunica amb una nova habitació. El primer forat té la llargada de tota la paret que tanca la casa en la part del sector B, és a dir, 140 cm. Aquest forat correspon a l'espai que necessita la barra de fusta que tanca la porta forana del mas quan la porta s'obre. Quant al segon forat, ara s'ha pogut comprovar que es tracta d'una finestra que és situada a la segona habitació. Les dimensions són: 30 x 20 cm. i està a 130 cm d'altura del terra. I en aquesta mateixa habitació, en la part de la paret transversal, hi ha un altre forat, aquest petit, però que permet tenir una comunicació amb aquesta nova habitació.

Com a conclusió d'aquesta part es pot dir que, analitzada en el seu conjunt, és una construcció molt ben pensada arquitectònicament: fonaments, finestra, parets ben escairades, tot venent les dificultats tècniques de l'època.

*Part exterior, feta amb pedres del país sense polir.
Foto: Assumpta Serra*

Conclusions

El mas de Sa Palomera és un prototipus de mas horitzontal on es pot observar les diferents etapes que es presenten interrelacionades amb les seves necessitats econòmiques.* Partint d'una economia silvopastoril la presència ramadera va prenent protagonisme fins a finals del segle XIII i principis del segle XIV, en què segurament serà abandonat per un altre emplaçament més idoni per al conreu de cereals. És un mas per tant que no arriba a la Pesta Negra i tot i que apareix en documents del segle XV, ho és en relació a l'aprofitament del seu predi.

L'habitació A amb una llar de foc estaria destinada a les persones. Sense que hi hagi cap interval d'abandó en el segle XII i coincidint amb una major presència d'animals en l'economia pagesa, aquest mas experimenta una transformació i una ampliació. Es posa sostre a la part de fora (C), que passarà a ser una cort per als animals. La B passa a ser ocupada per les persones i s'hi col·loca la llar de foc, mentre que l'habitació A passarà a tenir el forn. En aquest mateix moment s'amplià amb l'altra habitació, D. Finalment, d'aquesta mateixa etapa forma part una nova estança construïda a uns 11 metres més a fora, en el sector F, en la part oest del jaciment.

Segons les mides dels sectors C, amb 7,5 m² i F, amb 12 m², hi ha una capacitat que fa pensar que hi podien tenir una vaca, que solia ser utilitzada tant per a la llet com a força de tracció per a les feines del camp. Una casa de pagès on vivien bé, sense luxes, i que tenien dos porcs per tenir carn tot l'any. Aquests animals podien estar al sector C, ja que els porcs sovint els deixaven voltar. També hi podien haver tingut gallines. A la part del sector F podien haver-hi xais. La cabuda d'aquest estable és prou gran com per tancar-hi 10 o 15 xais. L'important seria saber si ells podien ser-ne els propietaris. Aquest mas estava molt preparat per tenir-hi bestiar.

La conclusió més clara és que el mas de Sa Palomera presenta un estat de conservació que ha permès fer un estudi molt complet de la forma constructiva que es pot considerar com a model prototipus de la construcció rural pagesa del segle XI.

Assumpta Serra i Clota

* És el tipus del mas de la Creu de Pedra i els de Vilosiu. *M. Riu*: El mas de "La Creu de Pedra" en Castellort, municipi de Guixers (província de Lérida), *Noticiario Arqueológico Hispánico. Arqueología, I. Madrid, 1972, págs. 183-196.* *J. Bolòs, A. Serra i altres*: Un mas pirinenc medieval: Vilosiu B (Cercs, Berguedà). *Ed. Universitat de Lleida, 1996.*

HOSTAL **
ESTRELLA
RUPIT Tel. 93 852 20 05
www.hostalestrella.com

BAR CAN MIQUEL
 ESMORZARS I BERENARS
EL REBOST DE LA ISABEL
 PA, COQUES I EMBOTITS ARTESANS
CARRER LES FONTS, 4
TEL. 93 856 50 83 08511 TAVERNET

BAR - L'ERA - FORN DE PA
 COQUES DE FORNER I DE LLARDONS
 CARQUINYOLIS DE RUPIT
 RECORDS I EMBOTITS
 ERA NOVA, S.C. - Pl. Era Nova, 1
 Tels. 93 852 20 34 - 93 852 20 50
RUPIT I PRUIT

LA DEVESA
 Restaurant
 Habitacions
 Residència per a col·lectius
 Ctra. de Vic a Olot, Km. 35
 08569 Rupit Pruit
 Tels. 93 852 20 12 - 93 852 20 84